

کارویژه‌های شهربانی در دوره رضاشاه

۸ آذر ۱۴۰۰ ساعت ۱۸:۳۶

نفوذ در میان مخالفان روش دیگر شهربانی در کنترل مخالفان حکومت بود. چنانکه در زمان مختاری، شهربانی حتی به درون خانواده‌هایی که لازم بود نفوذ کرد. بدین ترتیب رجال رضاخانی یاد گرفتند که باید از شهربانی به عنوان یک دستگاه «مخوف» حساب ببرند. رضاخان همیشه همه چیز را از شهربانی می‌خواست.

در دوره حکومت رضا شاه سازمان‌های متعددی با کارکردهای ویژه در خدمت اهداف امنیتی و اطلاعاتی قرار گرفت. شهربانی یکی از این سازمان‌ها است که با تغییر کارکرد و وظایف خود، به یک سازمان مخوف امنیتی و اطلاعاتی تبدیل شد. این سازمان نقش مهمی در شناسایی مخالفان و دستگیری آنان داشت. با این حال کارکرد شهربانی تنها محدود به این نقش نبود، بلکه سازمان اهداف دیگری نیز داشت که اکثر این نقش‌ها با امور سیاسی مرتبط بود. با این حال در این نوشته تلاش شده است تا به مهمترین کارکرد این سازمان پرداخته شود.

شهربانی از زمان تأسیس تا تغییرات در زمان پهلوی

شهربانی(نظمیه پیشین) در دوره قاجاریان تأسیس شد تا به تحقق امنیت کشور کمک کند، از این رو این سازمان در آن دوره وظیفه‌ای امنیتی و در عین حال غیرسیاسی داشت. اما در دوره رضاشاه با تغییر و تحولات صورت گرفته کارکرد شهربانی تا حدود زیادی تغییر یافت و سیاسی شد. این موضوع در دوره ریاست سرتیپ درگاهی بسیار پررنگ شد. به طور کلی رؤسای شهربانی در دوره پهلوی اول عبارت است از: میرزا محمود خان امیراقتدار، سرهنگ محمد درگاهی، سرهنگ محمدصادق کوپال، سرتیپ فضل‌الله زاهدی، سرلشکر محمدحسین آیرم و رکن‌الدین مختاری. نظام نامه کل تشکیلات نظمیه مملکتی رضاشاه در دوره سرتیپ محمد درگاهی پی ریخته شد.^۱

شهربانی از ادارات متعددی تشکیل شده بود و شعباتی هم در شهرستان‌ها داشت. تشکیلات شهربانی در آن روزگار، گذشته از ادارات شهربانی تهران، در مراکز استان‌ها و شهرستان‌ها دارای ۶۶ شهربانی بود. سازمان شهربانی تهران عبارت بود از: اداره تأمینات، اداره محبس، اداره تفتیش کل، اداره کل تذکره، دایره مجلات، دایره محاسبات و مباشرت، دایره صحیه و دایره سیاسی. اداره تأمینات نهاد سری شهربانی بود، دایره سیاسی (همان شعبه پلیس خفیه دوره سوندی‌ها) ابتدا زیرمجموعه اداره تأمینات بود. اما به مرور مستقل و زیرنظر رئیس کل تشکیلات نظمیه مملکت اداره می‌شد.^۲

با توجه به ادارات متعدد شهربانی، ملاحظه می‌شود که شهربانی که وظایف آن نیز متعدد بود. بر این اساس مهمترین وظیفه شهربانی، شناسایی مخالفان بود که به اشکال مختلف انجام می‌گرفت. گذشته از اقداماتی که به طور مستقیم صورت می‌گرفت و

طی آن مخالفان دستگیر و شکنجه می‌شدند، در مواردی نیز مخالفان از طریق انتخاب نمایندگان مجلس توسط شهرداری برکنار می‌شدند. در واقع «از دوره هفتم تا دوره سیزدهم نقش مردم در انتخابات مجلس به کلی حذف شد. گلشائیان و صدرالاشراف شرح دقیقی از چگونگی انتصاب نمایندگان در آن دوران ذکر کرده‌اند. براساس نوشته‌های این دو، در موعد انتخابات از طرف وزارت کشور به استانداران و فرماندهان دستور محرمانه داده می‌شد تا کمیسیونی را با حضور رئیس دادگستری، رئیس دارایی، رئیس شهرداری و رئیس قشون تشکیل دهند و دو، سه نفر از اشخاص را انتخاب کنند.^۳

سانسور مطبوعات و نشریات نیز راه دیگری برای شناسایی مخالفان بود. به این ترتیب کسانی که مواضع ضدحکومتی داشتند، شناسایی و محازات می‌شدند. در دوره مختاری اداره نگارشات شهرداری که مسئول سانسور نشریات کتاب و روزنامه‌ها بود بر شدت عمل خود افزود و مطبوعات و قلم نویسندگان را به کلی از اعتبار انداخت. در این دوره سانسور و ممیزی به نهایت رسید، تا جایی که حتی تمام مکاتبات و نامه‌های شخصی مردم با همکاری کارمندان اداره پست خوانده می‌شد. مأموران آگاهی و اداره تأمینات شهرداری مراقبت شدیدی بر باجه‌های پستی و فرستندگان و گیرندگان مراسلات و نامه‌ها داشتند تا هرگاه مطلبی حاکی از مخالفت با حکومت در آنها یافت شود، عاملین را تحت تعقیب قرار داده، مجازات کنند.^۴

در همین رابطه، شهرداری همچنین با ایجاد تشکیلات جداگانه ای سه وظیفه حساس ترجمه جراید خارجی برای شاه، نظارت وسیع بر چاپخانه و نظارت بر جراید را بر عهده گرفته بود.^۵ این موضوع نشان دهنده عمق تنفر رضا شاه از انتقاد و ضعف سیاسی او در برابر مخالفان بود. رضا شاه تاب هیچ گونه انتقاد و مخالفتی را نداشت و آن را عامل اضمحلال خود و حکومتش می‌دانست. از این رو بخش جداگانه‌ای برای نظارت بر مطبوعات و نشریات در نظر گرفته بود. از دیگر روش‌های شهرداری در شناسایی مخالفان، وارد کردن اتهامات واهی به آنان بود. مطابق با این روش، مخالفان از جمله نمایندگان مخالف در مجلس با ارباب و سلب مصونیت به جرم توطئه علیه امنیت کشور از سوی شهرداری دستگیر می‌شدند.^۶ هر چند بعد از دوره‌های اولیه مجلس در دوره رضا شاه، مجلس کاملاً یکدست شد و از نمایندگان موافق حکومت شکل گرفت.

نفوذ در میان مخالفان روش دیگر شهرداری در کنترل مخالفان حکومت بود. چنانکه در زمان مختاری، شهرداری حتی به درون خانواده‌هایی که لازم بود نفوذ کرد. بدین ترتیب رجال رضاخانی یاد گرفتند که باید از شهرداری به عنوان یک دستگاه «مخوف» حساب ببرند. رضاخان همیشه همه چیز را از شهرداری می‌خواست.^۷ نکته قابل توجه در این رابطه آن است که نفوذ شهرداری تنها محدود به مخالفان و خانواده‌هایشان نبود، بلکه این سازمان با بودجه و تشکیلات وسیع خود در بسیاری از بخش‌ها و ارکان جامعه نفوذ یافته بود و باعث شده بود تا این سازمان به سازمانی مخوف تبدیل شود.

البته علت مخوف بودن شهرداری تنها به دلیل تشکیلات و کارکرد آن نبود، بلکه از دلایل دیگر این موضوع، مجازات‌های تعیین شده از سوی شهرداری بود که هیچ گونه تناسبی با میزان جرم افراد نداشت و بسیار ناعادلانه وضع می‌شد و به نوعی پرونده‌سازی می‌شد. عمده پرونده‌سازی‌ها در زمان ریاست آیرم بر شهرداری صورت گرفت. دوران ریاست او بر شهرداری یکی از بدترین دوران مخالفان سیاسی بود. هرچند دیگر رؤسای شهرداری هم چیزی کمتر از آیرم نداشتند و آنان نیز در اعمال وحشیانه خود علیه مخالفان از هیچ ابتدالی دریغ نکردند.

سخن نهایی

در نظام‌های استبدادی سازمان‌ها و نهادهای اطلاعاتی و امنیتی مهمترین سازمان محسوب می‌شود. چرا که این سازمان‌ها

در خدمت حفظ و بقای حکومت هستند. از این رو جایگاه و کارکرد آنها در نوع خود منحصر است و حتی در نظام‌های استبدادی به اشکال و روش‌های متفاوت اعمال می‌شود. با این حال سازمان‌های امنیتی حکومت‌های استبدادی از ویژگی مشترک اعمال شکنجه برخوردارند. بدون استثنا تمام حکومت‌های استبدادی، شکنجه مخالفان را عامل مهمی در دستیابی به اطلاعات لازم و یا ساکت کردن آنان می‌دانند. بر این اساس، شهربانی رضا شاه را نیز می‌توان در زمره این سازمان‌ها دانست که با شناسایی و دستگیری مخالفان، همواره در خدمت حکومت قرار داشت و نقش مهمی در حذف مخالفان ایفا کرد.

منابع:

- ۱- موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، سقوط: مجموعه مقالات نخستین همایش بررسی علل فروپاشی سلطنت پهلوی، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، ۱۳۸۴، ص ۷۳۱.
- ۲- همانجا.
- ۳- اسماعیل عالی‌زاد و بهزاد همتی، "اقدامات اجتماعی و سیاسی دستگاه اداری پهلوی اول در انحصار ساختار سیاسی" فصلنامه علوم اجتماعی، سال ۲۶، شماره ۷۸، (پاییز ۱۳۹۶) ص ۱۷.
- ۴- مظفر شاهدی، ساواک، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، بهار ۱۳۸۶، ص ۳۴.
- ۵- همان، ص ۲۸.
- ۶- همان، ص ۲۱.
- ۷- موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، همان، ص ۷۳۱.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetari.kh.com/news/48579/کارویژه-شهربانی-پای-دوره-رضاشاه>